

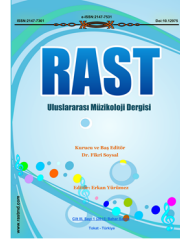

RAST MÜZİKOLOJİ DERGİSİ

Uluslararası Müzikoloji Dergisi

www.rastmd.com

Doi:10.12975/rastmd.2016.04.03.00091

VECH-İ ARAZBAR MAKAMININ, DÖNEMLERE VE ELDE EDİLEN KAYNAKÇALARDAN EDİNİLEN BİLGİLERE GÖRE İNCELENMESİ

Dr. Tolga Karaca¹
Turgay Akdağoğlu²

ÖZET

Bu çalışmada, Vech-i Arazbâr makamını terkiib etmiş kişi hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra, makamın işlenişi, hangi kaynaklarda bulunmakta olduğu ve günümüz anlayışı ile olan kıyası üzerine durulmuştur. Bugün, TRT repertuarında bulunan Vech-i Arazbâr makamındaki 13 adet eserin notaları incelenmiş ve bestecisinin yaşadığı çağa göre, hangi nazariyatçının makam anlayışını kullandığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Böylelikle günümüze kadar, değişkenlikleri açısından makamı incelemiş ve bestelerin hangi yüzyıllarda nasıl işlendiği gösterilmeye çalışılmıştır. Günümüz Türk müziğinde az kullanılan bu makamın Vech-i Arazbar makam ismi adı altında TRT repertuarında bulunan ve Vech-i Arazbâr makamının daha iyi anlaşılabilmesi için düşünülen 1 Peşrev, 4 Saz Semâ ve 8 şarkının notaları bestekâr yönünden kronolojik olarak ele alınmaya çalışılmıştır. 17. - 18. yy.' da ilk olarak görülen ve Hızır Ağa'nın terkiib etmiş olduğu bu makamı yaşatabilmek amacı ile ve yapılacak benzer çalışmalara örnek teşkil etmesi ümidiyle, makamın tüm tarihsel süreçleri bestekârlarına göre incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vech-i Arazbar, Saz Semâisi, Mûsikî, Edvâr, Osmanlı, Eğitim.

ANALYSIS OF THE MODE VECH-I ARAZBAR ACCORDING TO PERIODS AND INFORMATION OBTAINED FROM SOURCES ACQUIRED

ABSTRACT

In this study, a brief information is given about the person who composed the mode "Vech-i Arazbâr". Immediately afterwards, It lays emphasis on the performance of the mode, which sources it exists in, and its comparison with the recent times. In these days, the musical notes of 13 works in the mode Vech-i Arazbâr existing in Turkish Radio and Television Association's (TRT) repertoire has been analyzed and according to the era when their composers lived, it has been tried to elicit which theorist's mode conception they used. Thus until today, the mode has been examined in terms of its variables and it has been tried to indicate how and in which centuries these compositions were processed. The notes of 1 Prelude, 4 Saz Semais and 8

¹Gaziosmanpaşa Üniversitesi Devlet Konservatuarı Yardımcı Doçent Doktor.

²Ardahan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Üyesi.

songs which exist under the mode name of Vech-i Arazbâr, rarely used in today's music, in TRT's repertoire and which the mode Vech-i Arazbâr is thought to be able to be understood better with has been tried to be treated chronologically in terms of composers. With the purpose of maintaining this mode which occurred first between the 17th and 18th centuries and Hızır Ağa composed and also in the hope of this study's setting an example for the probable similar ones, all the historical processes of the mode has been tried to be analyzed according to its composers.

Keywords: Vech-i Arazbâr, Saz Semai, Music, Circles, Ottoman, Education.

GİRİŞ

Vech-i Arazbar makamı, yüzyıl içerisinde bir yere oturtulacak olursa, makamın XVII. – XVIII. yüzyıllar arasında yaşayan Hızır Ağa tarafından terkib edilebilmiş olduğu görülmektedir. Günümüzde, Türk Musikîsi eğitimi veren kurumlarda öğrenci eğitiminde, Türk Musikîsinin daha iyi aşılabilmesi maksadı ile usta- çırak ilişkili eğitim devam ederken, sazende ve hanendeler ile ilgili çalışmalara ancak musiki tarihimizin günümüze yakın son zamanlarında yer verilmeye başlanmıştır. Yakın tarihimize bakıldığında, hemen tüm bestecilerimizin, teorik, nazariyat bilgisi ve beste üretmek dışında bir çalışma yapmadığı gözlemlenmiştir. Müziğimiz sadece varolan saz ve sözlü eserleri icra etmenin dışında ne zaman aynı üslubdasaz ve hanendelere göre alıştırmaya ve etüt çalışmaları üretmeye başlar ise ileri icra seviyelerine ulaşılabilir. Usta – çırak ilişkisi ile icra öğrenimi, Türk Musikîsinde sıkça ve en çok başvurulan bir yöntem olmasına rağmen, yeni nesil bestecilerimizin çağa ayak uydurmak amacıyla yaptıkları bazı eserlerin, metot ve etüt bilgisi olmadan, icraları teknik beceri gerektirdiğinden, sazendelerimiz icra güçlüğü yaşamaktadırlar. Bu da, tüketicinin yanında üretimin de gerekli olduğunu ve Türk Musikîsi icrasında kullanılan tüm sazların metotlarına ve ilgili alıştırmalarına daha fazla ihtiyaç duyulduğunun bir göstergesi sayılabilir. Bu çalışmada, günümüzde az kullanılan Vech-i Arazbar makamının XVII. yy. ile XXI. yy. arası nazariyatı incelenerek, elde edilen verilere göre günümüze en yakın dizileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

SINIRLAR VE METODOLOJİ

Çalışmada Vech-i Arazbar makamının tarihsel araştırma sınırı XVIII. – XXI. yy. arası sınırlandırılmıştır. Kapsam bakımından günümüzde birçok az kullanılan makamın adının geçmesinden dolayı A Eugenia Popescu-Judetzi'nin "Summary Catalogue Of The Turkish Makams"³ adlı eseri, Abdülbâki Nasır Dede'nin Tedkik-ü Tahkik adlı eseri ve Recep Uslu'nun "Saraydaki Kemancı"⁴ incelenmiş ve makam tespitlerinin çoğunluğu bu kaynaklardan edinilmiş olup, ayrıca araştırma sonucu, Vech-i Arazbar makamına ait, TRT repertuarında bulunan, 13 adet eserin notasına ulaşılmış, ulaşılan bu notaların, türleri, usûlleri, türlerine göre sayıları, bestecileri ve söz yazarları tespit edilmiş, bazı edvarlardaki ve bazı müzikologların nazari bilgilerine ulaşılarak, Vech-i Arazbar makamının tarihsel süreçlerdeki farklı anlatımları üzerinde durulmuş ve günümüze kadar değişiklikleri portelerde gösterilmek suretiyle anlatım yoluna gidilmiştir.

Tarihsel Süreçlere ve Göre Vech-i Arazbar makamı

Terkip Tarihi: Makamın ilk nazari bilgisi Hızır Ağa'nın *Tehîmü'l-Makamat fi Tevhidi'n-Nagamât*'inin (1750-1779)

³Popescu, E. J. (2010) *Summary Catalogue Of The Turkish Makams*, (Birinci Baskı). İstanbul: Pan Yayıncılık, 97-114.

⁴Uslu, Recep (2009), *Saraydaki Kemancı*, İstanbul: İTÜ Yayınları.

arasındayazılanbilgilerebakılmasıdurumundakenditeki biolanbumakamıntekiptarihidebuyıllarada yandığıdüşünölmektedir.

Hızır Ağa'nın Hayatı

"Hızır Ağa'nın hayatı hakkında elimizde çok fazla bilgi olmamakla birlikte var olan bu bilgilerde araştırmacılar arasında tahminlere dayalı büyük çelişkilerin olduğunu görmekteyiz. Araştırdığımız kaynaklardaki bilgilere göre Hızır Ağa'nın Şam asıllı bir aileye mensup olduğu ve Halep'te doğduğu bilinmektedir (Ata,1299: III, 23).

Henüz daha küçük yaşlarındaiken İstanbul'a getirilip Enderun'da eğitim almıştır (Öztuna, 1990: I, 342).

Enderun atama sistemi içerisinde Hazine Koğuşu'ndan Hasoda'ya oradan çavuş mülazımı ve çavuş rütbesine ve ardından devlet memurluğu olan "nanpare" konumuna yine oradan padişahla sohbet etmeye hak kazanan "muhasipliğe" ve son derecesi olan "Ağa" rütbesine ulaşabilmiştir (Uslu, 2009:15).

Hızır Ağa'nın sarayda "sinekeman" çalmasındaki ustalığı neticesinde "Kemani Hızır Ağa" olarak ün yaptığı yine incelediğimiz kaynaklarda yer almaktadır (Özalp,2000: I, 32, 465).

Hızır Ağa'nın adını duyurduğu dönem I. Mahmud(salt. 1730–1754) zamanıdır. Hızır Ağa müzisyenliğe başladıktan sonra, eserinde verdiği bilgiden de anlaşıldığına göre kendi icadı olan "vechiarazbar" makamında ve "müsebba" usulündeki peşrevini I. Mahmud'un huzurunda icra etmiştir. Bu sıralarda Mehmed Said Paşa da 1741'te Avrupa'da elçi olarak Paris'te bulunmuş ve saraya gelirken beraberinde hediye edilen bazı batı sazlarını yanında getirmiştir. Paris'e org öğrenmesi için gönderilen iç oğlanlardan müzisyeni de sarayda org eğitimi versin diye getirmişti. Bu bilgiye ek olarak Hammer, org eğitiminin sarayda pek rağbet görmediğini de belirtir. (Hammer, 1832: 42-43)Sultan I. Mahmud'un ölümü sonrası Hızır Ağa, III. Osman (salt. 1754–1757) döneminde Mehter Takımı'yla (Mehter-i Hakani/Mehter-i Humayun) ilgilenmiş ve mehter besteleri yapmıştır. Nitekim 1757'lerde yazılmış olması muhtemel Abdülaziz Efendi'nin eserinde"hicaz mehter" bestesi kayıtlıdır. Bütün bunlara rağmen 1750'de ölen Saray musahiplerinden ve müzisyen AhmedRefi'in 1745'den önce yazmış olduğu eserinde Hızır Ağa'dan söz etmemesi, Hızır Ağa'nın eser yazıldığı sırada henüz şöhretler listesinde tam yerini alamadığını desteklemektedir (Uslu, 2009:17).

Abdülbâki Nâsır Dede'nin "Tedkik u Tahkik" eserinden anladığımız kadariyla Hızır Ağa'nın Sultan III. Selim (salt. 1789–1808)zamanında da sarayda bulunmaktaydı. Bu varsayımımızı destekleyen kanıtımız Tedkik u Tahkik'te yer alan "halen (yani bugünlerde) padişah musahibi olan Hızır Ağa" cümlesi olmuştur (Tura, 2006: 50.)

Hızır Ağa'nın adı III.Selim dönemine ait arşiv belgelerinde görölen "sakallı musahipler" arasında "Kemanî Hızır Ağa" olarak geçmektedir (Uzunçarşılı, 108.).

Hızır Ağa'nın ölüm tarihi herhangi bir kayıta belirtilmemiş olması araştırmacıların tahminleri ile bir tarih göstermelerine imkân sağlamıştır. Pek çok araştırmacının yazılarında Hızır Ağa'nın "1760" yılında İstanbul'da öldüğu düşüncesi çoğunluk sağlamaktadır (Özalp, I, 465; 2003: 108; Jager, 1996: 92; Behar, 2006: 75).

Hızır Ağa'nın ölüm tarihini aydınlatacak bilgiler Abdülbâki Nâsır Dede'nin yazdıklarında bulunmaktadır. Abdülbâki Nâsır Dede (ö. 1821), Tedkik u Tahkik adlı eserinde vech-i arazbarı anlatırken "hâlen musâhib-i Hazret-i Şehriyâri Hızır Ağa" demekle, "halen" kelimesinin işaret ettiği gibi, eserin yazıldığı 1794'de Hızır Ağa'nın yaşadığını göstermektedir. Abdülbâki Nâsır Dede'nin eserinin diğer nüshasını yazdığı 1796 tarihinde de "halen musahib" ifadesini değiştirmediiğine, "merhum" olarak anmadığına göre Hızır Ağa'nın 1796'dan sonra ölmüş olabileceği tahmin edilebilir. Yeni tespit edilen Abdülbâki Nâsır Dede'nin eserindeki bilgi bu tahminleri doğrulayan önemli bir delildir. Dönemin en önemli buluşma mekânlarından biri olan

Yenikapı Mevlevihanesi kayıtlarını tutan Ali Nutki Dede'nin Defter-i Dervişan'ında Hızır Ağa'nın adı yer almadığına göre defter kayıtlarının tutulmaya başladığı 1799'dan (h.1213) önce vefat etmiş olmalıdır. Bu durumda, Hızır Ağa'nın vefatı 1796-1799 arasındaki bir tarihte gerçekleşmiş olmalıdır. (Uslu, 2009: 22)⁵.

Vech-i Arazbâr Makamı:

Hızır Ağa (? – 1796-99) bu makamı, I. Mahmut'un (1730 - 1754) 24 yıllık saltanatı arasında terki edmiş ve kendisine müsebbâ adındaki 7 zamanlı bir usulle birlikte bestelediği peşrev ile sunmuş ve ödüllendirilmiştir.

Ayrıca, Hızır Ağa'nın *Tehîmü'l-Makamat fî Tevhidi'n-Nagamât'ının* (1750-1779) arasında yazıldığı, bilimsel tahminlere dayanarak, Recep Uslu'nun "*Saraydaki Kemancı*" adındaki kitabında yer verilmiştir.⁶

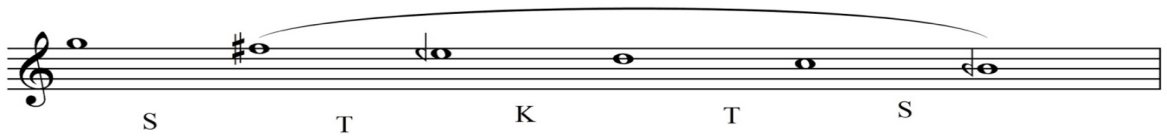
Bu makamı farklı nazarî anlayışlara göre kronolojik olarak, dizileriyle birlikte sıralarken, perdeler ve makamlarda, ölçü olarak Arel Sistemine göre adlandırılmıştır.

Hızır Ağa (? – 1796 - 99) XVIII. Yüzyıl:

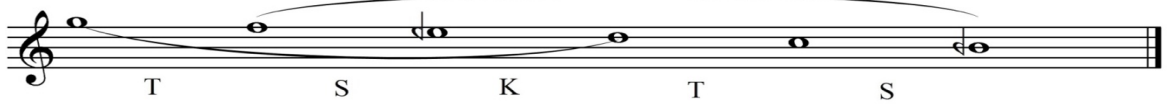
Tehîmü'l-Makamat fî Tevhidi'n-Nagamât'ında (1750-1779) makamdan şöyle bahseder; "gerdaniyeden kopup eviçdenhüseynîsiznîm hisara inip ve neva ile çargâhı göstere ve segâh perdesinde karar ede ve yine gerdâniye kopup arazbar tariki üzere inip segâh kala".

bu açıklamasına göre makamınız isiaşağıdaki gibidir;

Yerinde Segâh 5'lisi

Yerinde Eksik Segâh 5'lisi

Nevâ'da Uşşâk 4'lüsü

İlk inici şeklinde, Yerinde Segâh 5'lisi yaptığı görülen makam, ikinci şekilde, yerinde eksik Segâh 5'lisinin yanında, Nevada Uşşâk 4'lüsünün kullanıldığı görülmekte, makamda anlatılmayan bir Rast 5'lisinin de açıkça olduğu göze çarpmaktadır.

Hızır Ağa'nın bu makamdaki eser örneği bulunamadığından sunulamamıştır.

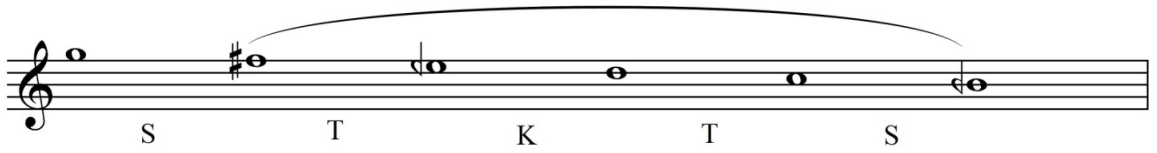
1- Mehmed Hafid Efendi'ye Göre (? – 1811) XIX. Yüzyıl:

"Gerdaniyeden ibtida ile eviçdenhüseynîsiznîm hisara inip ve neva ile çargâh" gösterib perde-i segâhta karar ve yine gerdâniye kopup arazbârtarikî üzere inip segâh eylemekle olur" şeklindedir.⁷

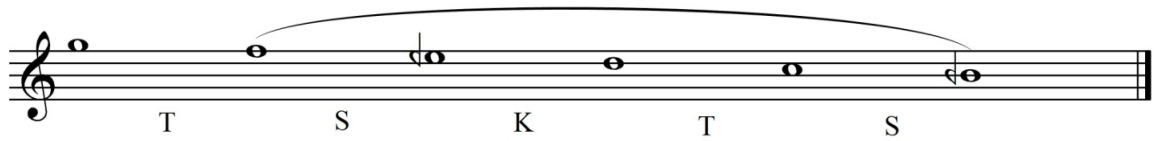
⁵ YÜCEL, Haluk (2013), KEMÂNÎHIZIR AĞA VE *Tefhîmü'l-Makâmât fî Tevlîdi'n-Nagamât* Çevirisindeki Perdeler, Celalabat – Kırgızistan, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik Bakış Dergisi, sayı: 37, s. 3 – 4.

⁶ USLU, Recep (2009), *Saraydaki Kemancı*, İstanbul: İTÜ Yayınları.

Yerinde Segâh 5'lisi

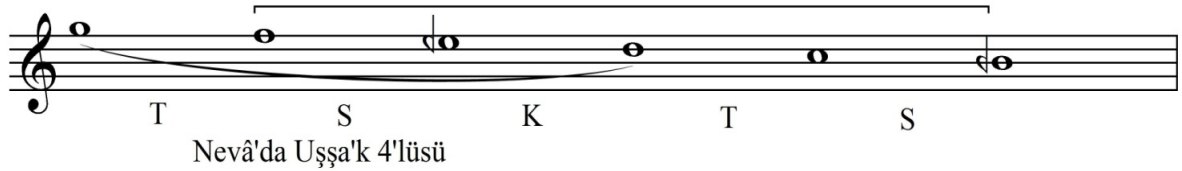
Yerinde Eksik Segâh 5'lisi

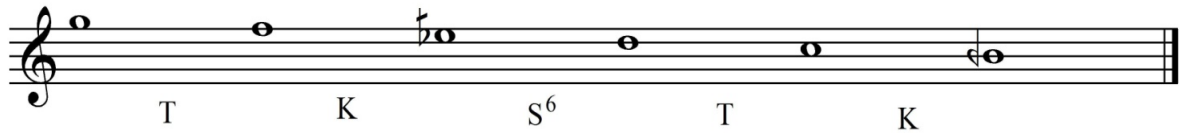
2- Abdülbâkî Nâsır Dede'ye Göre (1765 – 1821) XIX. Yüzyıl:

Abdülbâkî Nâsır Dede “*Tedkik ü Tahkik*” adlı eserinde Vech-i Arazbâr makamını şöyle yorumlamaktadır: “*Arazbâr’la başlayıp Segâh perdesinde karar verir; ama, karar verirken Bayâtî perdesinde alması kuraldandır*”⁸.

Yerinde Eksik Segâh 5'lisi

Nevâ'da Uşşâ'k 4'lüsü

3- Haşim Bey'ye göre (? - 1868) XIX. Yüzyıl:

Haşim Bey 1863 yılında yayınladığı Mecmuasında Vech-i Arazbâr makamını kısaca şöyle özetler: “*İbtidâ arazbâr üsûlü üzere ağâze edip nevâya kadar ba'dehunevâşûrî ile*

⁷USLU, Recep, (2009), *Mehmed Hafid Efendi Ve Musiki*, İstanbul: Pan Yayıncılık.

⁸ ABDÜLBÂKÎ, Nâsır, Dede, (2006), *Tedkik ü Tahkik*, (Çev: Yalçın Tura), İstanbul: Pan Yayıncılık.

hüzzamgibiseğâhda karar eder. Bunun dahi alafranga'daisti'mâli yoktur"⁹şeklinde bildirir.

Nevâ'da Uşşâk 4'lüsü

Yerinde Eksik Segâh 5'lisi

Çargâh'ta Nikriz 5'lisi

Çargâh'ta Bûselik 5'lisi

Hüzzam 5'lisi

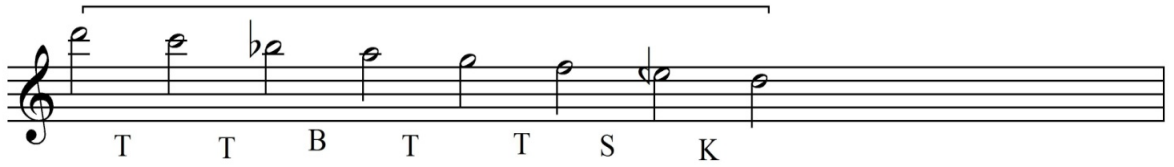
4- Hüseyin Sadeddin Arel'e Göre (1880 - 1955) XX.Yüzyıl:

Arel, kitabında Vech-i Arazbâr makamı şöyle tasvir eder: "Arazbar makamının dizisindeki Uşşak dörtlüsünün yerine segâh dörtlüsünün konulmasından doğmuştur. (Yâni Arazbar makamını tertip eden üç unsurdan düğâh perdesindeki segâh dörtlüsü getirilince Vech-i Arazbar dizisi yapılmış olur). İnicidir. Notası yazılırken donanıma Arazbar makamında olduğu gibi; yalnız mi koma bemolü işareti konulur ve diğer perde değişiklikleri lâhin içinde yapılır. Seyri ise; Neva perdesindeki beyati makamının dizisi ile çargâh perdesindeki rast beşlisinde dolaşıldıktan sonra segâh perdesindeki segâh dörtlüsüne geçilerek karar verilir. Arada başka geçici geçkilerin yapılmasına mâni yoktur."¹⁰

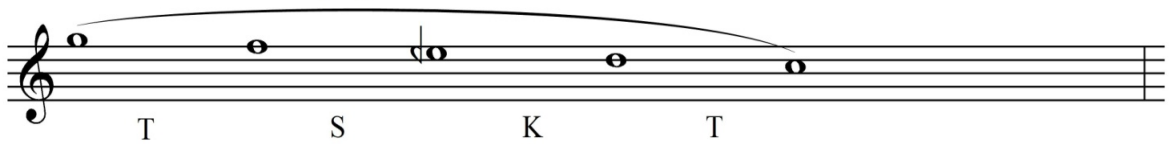
⁹ HAŞİM, Bey, (1864), *Haşim Bey Mecmuâsı*, İstanbul.s.38.

¹⁰ AREL, Hüseyin, Saadetin, (1969), *Türk Müsikisi Kimindir*, İstanbul: Türk Musikisini Araştırma ve Değerlendirme Komisyonu Yayınları, 446. madde.

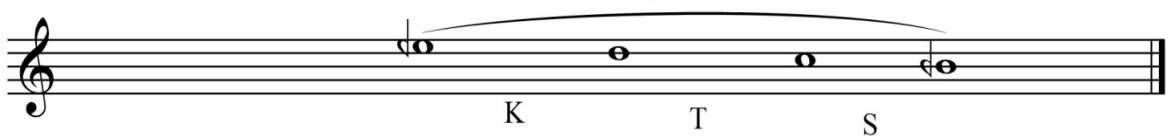
Nevâ Perdesindeki Bayâtî Makamının Dizisi

Çargâh'ta Râst 5'lisi

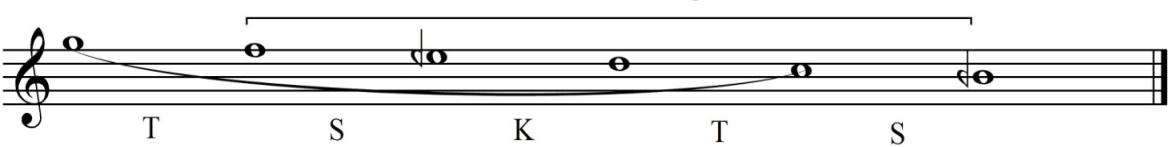

Yerinde Segâh 4'lüsü

5- Suphi Ezgi'ye göre (1869 - 1962) XX. Yüzyıl:

Suphi Ezgi, bu makamın Çargâh üzerindeki Râst'a, yerinde Segâh çeşnisinin eklenmesiyle meydana geldiğini söylemektedir.¹¹

Yerinde Eksik Segâh 5'lisi

Çargâh'ta Râst 5'lisi

6- Yakup Fikret Kutluğ'a Göre(1917 – ?) XX. Yüzyıl:

Arel'in öğrencisi olan Kutluğ, 7 Kitap halinde piyasaya sunduğu "*Türk Musikisinde Makamlar*" adlı kitabında Vech-i Arazbar makamın'dan şöyle bahseder:

"Arazbâr makamının kararı, Uşşâk dörtlüsü içinde Dügâhta idi. Şimdi, Hızır Ağa, karar kısmında olan Uşşâk dörtlüsünü kaldırarak yerine Segâh dörtlüsünü koymakla yeni bir mürekkebe makam terkip etmiş olmaktadır. Makamın perdesi Segâh, Güçlüsü Nevâ, tiz durağı Gerdaniyeden başlar. Gerdaniye aynı zamanda makamın lahni bölümünde yer alan ve Nevâ üzerine yerleştirilmiş bulunan Beyâtî makamının güçlüsüdür. Makam Gerdaniye etrafındaki

¹¹EZGİ, Suphi, (1933), *Nazarî ve Amelî Türk Mûsikîsi*, İstanbul, IV. Cilt s.240.

seyirler sırasında, bu perde üzerinde asma kararlar verir. Dik Hisara inerek ve yedensiz olarak Dik Hisarda asma kararlar verdiği görülür. Nevâda verilen asma karardan sonra Nikriz geçkisi ile veya doğrudan doğruya Çargâh perdesine geçilerek belirli bir asma kararlara varılır. Çargâh üzerindeki Rast dizisi içinde dolaşır ve tekrar Gerdaniye tutularak Nevâda kısa bir kalıktan sonra (yedenli veya yedensiz) Acem perdesi gösterilerek Segâha doğru inilir, Rast beşlisi içinde Rasta kadar düşülür ve yine Acem perdesi gösterilerek Segâha dönülür ve yedensiz karar verilir. Bu arada, Çargâhta Nikriz geçkileri ile Nevâ üzerinde Araban geçkisinin de sıkça olarak yapıldığı dikkat çekicidir. Bugün, unutulmuş makamlar zümresine girmiş olan Vech-i Arazbar makamı her ne kadar tam bir istirahat duygusu vermiyorsa da, Arazbar içindeki seyir güzelliği dolayısıyla çok güzel eserler bestelenmiş ve güzelliğini bilenler için kaybolmamıştır, diyebiliriz. Vech-i Arazbarı donanımda Segâh ve Dik Hisar perdelerinin arıza işaretleriyle gösteririz.¹²

Yerinde Segâh 4'lüsü

K T S

Nevâ'da Uşşâk 4'lüsü

T S K T

Çargâh'ta Nikriz 5'lisi

S A12 S T

Çargâh'ta Râst 5'lisi

T S K T

7- İsmail Hakkı Özkan'a Göre (1941 – 2010) XX. Yüzyıl:

Durağı: Segâhperdesidir.

Seyri: İnicidir.

Dizisi: “Nevâ perdesi üzerindeki inici Beyâtî dizisine Çargâh perdesinde Râst beşlisinin ve Segâh dördlüsünün veya Segâh dizilerinin bir kısmının eklenmesinden ve karışık olarak kullanılmasından meydana gelmiştir. Ancak hemen işaret edelim ki, Acem perdesinin kullanılması dolayısıyla Dik Hisar perdesi bazen Hüseyinî haline gelir ve bu da Segâh

¹²KUTLUĞ, Yakup, Fikret, (2000), *Türk Musikisinde Makamlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

perdesinde bir eksik Ferahnâk beşlisinin doğmasına sebep olabilir. Vech-i Arazbâr az kullanılmış bir makamdır.

Güçlüsü: Makam inici olduğu için, birinci merteye güçlü Gerdaniye perdesidir. Üzerinde Bûselik çeşnili yarım karar yapılır. İkinci güçlü Nevâ perdesidir. Bu perde üzerinde Uşşâk çeşnisi yer alır. Bazen, ikinci güçlü Çargâh'tır.

Asma Karar Perdeleri: Dik Hisar perdesinde Eksik Segâh ve Ferahnâk beşlisi veya Segâh üçlüsüyle asma karar yapılır. İkinci merteye güçlü olan Nevâ perdesinde Uşşâk çeşnili asma karar yapılır. Çargâh perdesinde Râst çeşnili asma kararlara sık sık rastlanır. Ayrıca Dügâh perdesinde Uşşâk çeşnisiyle düşülüp asma karar yapılır. Bu perdeye düşülmesi sonucu "Arazbâr" makamı oluşur. Daha kısa bir ifadeyle Vech-i Arazbâr makamı; Arazbâr makamının icrasından sonra, Segâh perdesinde (yerinde) Segâh çeşnisiyle karar verir.

Donanımı: Si ve mi için koma bemolü donanım yazılır. Gerekli değişiklikler içeride gösterilir. **Perdelerin Türk Müziği'ndeki İsimleri:** Pestten tize doğru; Çargâh, Nevâ, Dik Hisar veya Hüseyinî, Acem, Gerdaniye, Muhayyer, Tiz Segâh, Tiz Çargâh, Tiz Neva'dır.

Yeden'i: 2. aralıkdaki bakiye diyezliâ Kürdî perdesidir.

Gerdaniye'de Bûselik 5'lisi

Nevâ'da Uşşâk 4'üsü

T T B T T S K

Nevâ'da Beyâtî - Uşşâk Dizisi

Çargâh'ta Râst 5'lisi

T S K T

Yerinde Segâh 4'lüsü

K T S (#A)

Dik Hisar'da Eksik Segâh 5'lisi

Dik Hisar'da Eksik Ferahnâk 5'lisi

Nevâ'da Uşşâk 4'lüsü

Çargâh'ta Râst 5'lisi

Yerinde Uşşâk 4'lüsü

S K T S B T T S T S K T S K T T S K

Genişlemesi: Vech-i Arazbâr makamı tiz taraftan zaten yapısı icabı gereğince genişlemiştir.

Seyir: Birinci merteye güçlü Gerdaniye perdesi civarından seyre başlanır. Bu perde, bilindiği gibi, Nevâ perdesindeki Beyâtî dizisinin güçlüsüdür. Nevâ'daki bu Uşşâk Beyâtî dizisinde karılık gezindikten ve Çargâh perdesinde Râst çeşnili asma kararlar yapıldıktan sonra Gerdaniye perdesinde Bûselik çeşnisiyle yarım karar yapılır. Daha sonra Nevâ perdesinde Uşşâk çeşnisiyle asma karar yapılır. Yine Çargâh perdesinde Râst çeşnili, Dügâh perdesinde Uşşâk çeşnili asma kararlar gösterilerek, Yerindeki Segâh çeşnisine geçilir. Bu dörtlüde de gezinilip Segâh perdesinde Segâh çeşnisiyle yedenli tam karar yapılır" (Özkan, 2008:319).

SONUÇ

Makamı terkiib eden Hızır Ağa'nın herhangi bir eserinin elimizde olmaması, makamı analiz etmemizi az da olsa zorlaştırmakta, zira kendisinden sonra makamı anlatmış olan öğrencisi Hafid Efendi'de makam anlatışında farklılık göstermezken, nedense aynı yıllarda yaşamış olan Abdülbâki Nasır Dede'nin "Karara giderken Bayati perdesinin alınması" konusu kuşku uyandırmaktadır. Bir başka açıdan bakacak olursak; Nasır Dede'nin, Bayati perdesi derken, Dik Hisar perdesinden bahsetmiş olabileceği, ya da, icracılardan duyduğu çeşnilerden dolayı o çeşnileri makamın özelliği olan dizisine katmış olabileceği düşünülebilir.

XIX. Yüzyılda yaşamış olan Haşim Bey, makamı anlatırken eksik Segâh dizisinde Hızır Ağa ile hem fikirken, Çargâh'ta Nikriz, Bûselik ve Yerinde Hüzzam 5'lisinin olduğunu anlatarak makamı üç farklı noktadan ele almakla birlikte Hızır Ağa'nın anlatımından oldukça uzaklaştığı görülmektedir. XX. Yüzyılda da makamı günümüze göre tekrar ele alıp toparlayan Hüseyin Saadettin Arel makamın Nevâ perdesinde Bayâtî dizisinin, Çargâh'ta Râst 5'lisinin ve Yerinde Segâh 4'lüsünün kullanıldığını öne sürmüş, ancak aradaki yapılan bazı çeşnilerin makamın bütünlüğünü bozmayacağını da vurgulamıştır. Arel, onca zaman geçmesine rağmen, Nasır Dede'nin iddia etmiş olduğu Bayâtî perdesini göz ardı etmiş, Hızır Ağa'nın anlatıma sadık kalmış ve herhangi bir çeşni kullanılacaksa da bir sorun teşkil etmeyeceğini kitabında vurgulamıştır. Hızır Ağa'nın, I. Mahmut'un (1730 - 1754) 24 yıllık saltanatı arasında terkiib etmiş olduğu Vech-i Arazbâr makamının bulunuşundan yaklaşık iki yüz geçmesine rağmen Arel'in, Hızır Ağa'nın makam yapısına bağlı kalarak, makamı tekrar gün yüzüne çıkarması takdire şayandır.

Ardından, Arel'in öğrencisi Yakup Fikret Kutluğ, 7 ciltlik "*Türk Müziğinde Makamlar*" adlı eserinde Vech-i Arazbar makamını tekrar ele almış ve makamın diğer çeşnilerini de belirtmeyi uygun görmüş. Buna göre, Nevâ'da Uşşâk 4'lüsü, Çargâh'ta Nikriz ve Rast 5'lisinin kullanıldığını öne sürmüştür. Suphi Ezgi ise; Vech-i Arazbâr makamında, Çargâh'ta Rast 5'lisinin ve Yerinde Eksik Segâh 5'lisinin kullanıldığını savunmuştur. Günümüzde 1. baskısı 1984 yılında, 8. ve son baskısı da 2006 basılmış olan ve çoğu Türk Müziği Konservatuvarlarında yardımcı ders kitabı olarak rehber niteliği taşıyan İsmail Hakkı Özkan'ın hazırlamış ve geliştirmiş olduğu kitapta ise Vech-i Arazbâr makamı tüm diziler toparlanarak ortak bir makam anlayışı ile tespit edilmiştir. Buna göre; Vech-i Arazbâr makamının, Nevâ'da Bayâtî makamını işleme gerektiğini, Çargâh'ta Râst'lı kalıplarının yapılması gerektiğini ve Yerinde Segâh'lı karar vermesi gerektiğini düşünebiliriz. Çeşni olarak da, Dik Hisar perdesinde Segâh'lı, Dik Hisar'da Ferahnâk'lı, Nevâ'da Uşşâk'lı, Çargâh'ta Râst'lı ve Yerinde Uşşâk'lı kalıpları yapılabilir.

KAYNAKLAR

ABDÜLBÂKÎ, Nâsır, Dede, (2006), *Tedkik ü Tahkik*, (Çev: Yalçın Tura), İstanbul: Pan Yayıncılık.

AREL, Hüseyin, Saadettin, (1969), *Türk Müsikisi Kimindir*, İstanbul: Türk Musikisini Araştırmave Değerlendirme Komisyonu Yayınları.

EZGİ, Suphi, (1933), *Nazarî ve Amelî Türk Müsikîsi*, İstanbul, Milli Mecmuâ Matbaası.

HAKKI, İsmail, Özkan, (2006), *Türk Müsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş..

HAŞİM, Bey, (1864), *Haşim Bey Mecmuâsi*, İstanbul.

HIZIR, Aga, (1750-1779), *Tehîmü'l-Makamat fî Tevhidi'n-Nagamât*; Topkapı Saray Küt.Hazînenö. 1793; Sül.Küt.Hafid Efendi no. 291; Atatürk Küt. Muallim Cevdet Yazm. K:177.

KUTLUĞ, Yakup, Fikret, (2000), *Türk Musikisinde Makamlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

USLU, Recep (2009), *Saraydaki Kemancı*, İstanbul: İTÜ Yayınları.

USLU, Recep, (2009), *MehmedHafid Efendi Ve Musiki*, İstanbul: Pan Yayıncılık.

YÜCEL, Haluk (2013), *KEMÂNÎHIZIR AĞA VE Tefhîmü'l-Makâmât fî Tevlidi'n-Nagamât Çevirisindeki Perdeler*, Celalabat – Kırgızistan, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü.